

Kraliyet Pelerini Örneğiyle Norman Sicilya Sanatında Kûfi Yazı

Kufic Script in Norman Sicilian Art with the Example of the Royal Cloak

Ayşe DURAN¹

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye
ayse.duran16@ogr.atauni.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Hüseyin YURTTAŞ²

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye
hyurttas@atauni.edu.tr

Muhammed Emin DOĞAN³

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye
emin.dogan@atauni.edu.tr

Açıklama (Çalışma, Atatürk Üniversitesi BAP Birimi bünyesinde gerçekleştirilen 10727 ID numaralı "Papalık Tören Pelerinde İslami Etkiler ve Türk İzleri Üzerine" isimli proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. Pelerinde yer alan bezemelerin ikonografik kökeni ile ilgili yayın aşamasında olan detaylı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ise pelerin özelinde Norman sanatındaki kûfi yazılar incelenmiştir. Proje konusunda görüşmeler gerçekleştirdiğimiz Viyana Sanat Tarihi Müzesi'ne; çalışma izni verdikleri ve görselleri bizimle paylaştıkları için teşekkürlerimizi sunarız. Kraliyet pelerinin müzedeki linkine ulaşmak için; <https://www.khm.at/en/objectdb/detail/100435/>

Geliş Tarihi/Received 14.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted 11.10.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 28.10.2024

Cite this article

Duran, A., Yurttaş, H. & Doğan, M. E. (2024). Kufic Script in Norman Sicilian Art with the Example of the Royal Cloak. *Culture and Civilization*, 7, 27-44.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Normanlar, Orta Çağ Avrupa tarihinin en etkin devletlerinden biridir. Hristiyanlığı kabullerinden sonra başlayan süreçte, Sicilya merkezli kurdukları imparatorluk ile Avrupa siyasetini şekillendirmişlerdir. Sicilya'yı Fatimilerden alan Normanlar, adada yaklaşık iki asırdır devam eden İslam geleneklerini sürdürmüş, Müslüman tebaaya hoş görü ile yaklaşmışlardır. Özellikle II. Roger döneminde adada İslam kültürü hâkimdir. Normanlar tarafından inşa edilen saray, kilise ve şapel gibi mimari anıtlar ile el sanatlarında İslam sanatının etkisini görmek mümkündür. Bu etkinin en belirgin unsurlarından biri de Norman sanatına dâhil edilen Arapça kûfi yazıtlardır. Bu yazıtlar, İslami literatüre ait olduğu gibi doğrudan Norman hükümdarlığını aktaran ifadelerden de oluşmaktadır. Bunun yanı sıra kûfi taklidi bezemeler de Norman mimarisinde yer edinmiştir.

Çalışmada, II. Roger tarafından yaptırılan Kraliyet Töreni Pelerini özelinde Norman Sicilyası'nda bulunan Arapça kûfi yazıtlar incelenmiştir. Kûfi Yazı, Norman Sanatında Fatîmi Etkisi ve Norman Sanatında Kûfi Yazıdan oluşan başlıklarla ele alınan çalışma, Hristiyan Norman sanatındaki İslami etkileri bilim dünyasına tanıtmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Norman Sanatı, İslam Sanatı, Sicilya, Fatimiler, Kûfi Yazı

Abstract

The Normans are one of the most influential states in medieval European history. In the process that began after their conversion to Christianity, they shaped European politics with the empire they established centered in Sicily. The Normans, who took Sicily from the Fatimids, maintained the Islamic traditions that had been going on in the island for nearly two centuries and approached the Muslims subjects with tolerance. Especially during the reign of Roger II, Islamic culture dominated the island. It is possible to see the influence of Islamic art in architectural monuments such as palaces, churches, chapels and handicrafts built by the Normans. One of the most prominent elements of this influence is the Arabic kufic inscriptions included in Norman art. These inscriptions consist of expressions belonging to Islamic literature as well as expressions directly conveying the Norman reign. In addition, ornaments in imitation of kufic also found a place in Norman architecture. In this study, the Arabic kufic inscriptions found in Norman Sicily are analyzed in the context of the Royal Ceremonial Cloak commissioned by Roger II. The study, which is handled under the headings of Kufic Writing, Fatimid Influence in Norman Art and Kufic Writing in Norman Art, aims to introduce the Islamic influences in Christian Norman art to the world of science.

Keywords: Norman Art, Islamic Art, Sicily, Fatimids, Kufic Writing

Giriş

Normanlar, 10. yüzyılda başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa güçleri ile mücadele etmiş, Sicilya merkezli kurdukları imparatorlukları ile Orta Çağ Avrupası'nı şekillendirmişlerdir (Roach, 2023, s.25). Kökenleri Vikinglere dayanan Normanlar, Fransa'da Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Avrupa'nın en güçlü imparatorluklarından biri haline gelmiştir (Kavas, 2022, s.1.; Collins, 1991, s.320.; Bates, 1994, s. 26). Normanlar, Sicilya'ya ulaştıklarında bölge Fatîmilerin hâkimiyeti altındadır. İlk olarak Abbasilere bağlı Ağlebiler tarafından fethedilen ada, Ağlebilere karşı başlayan bir dizi isyan sonucunda Fatîmi egemenliğine girmiştir. 909 yılında adaya tamamen hâkim olan Fatîmiler, 11. yüzyılda başlayan Norman akınları sonucunda bölgedeki gücünü yitirmiş, 1091'de Noto'nun ele geçirilmesiyle birlikte Sicilya'daki İslam egemenliği son ermiştir (Moreno, 2007, s. 177-178.; Zaimche, 2004, s. 2.; Şakiroğlu, 2009, s. 138.; Ahmad, 1975, s. 48-55).

Norman İmparatorluğu, 12. yüzyılın sonlarına kadar adadaki Müslüman halka hoş görü ile yaklaşmış ve İslam geleneklerini devam ettirmiştir (Ahmad, 1975, s. 55). Kendi tebaalarını oluşturan Müslümanları göz önüne alarak İslam dünyasına karşı düzenlenen Haçlı Seferlerine katılmayan Normanlar, 1180'lere gelindiğinde ise Müslümanlara karşı bir baskı politikası başlatmıştır (Moreno, 2007, s. 184). Bu dönemde Hristiyan nüfusun artması ve özellikle çiftçi sınıfın Hristiyanlardan oluşması bu baskıyı artırmış, zorla din değiştirme, zorunlu göç ve kimi katliamlarla birlikte adadaki Müslüman nüfusu yüzde seksen civarında azalmıştır (Yıldız, 2017, s. 74).

Normanların Sicilya'yı ele geçirdikleri 1091'den, baskı rejiminin başladığı 1180'lere kadar adada İslam geleneğinin hâkim olduğu bilinmektedir. Bu dönemde bilim, felsefe, siyaset ve kültür alanlarında da İslami etkilerin yoğun olduğu görülür (Şakiroğlu, 2009, s. 138). Normanlar tarafından inşa ettirilen, kilise, saray, şapel vb. mimari anıtlarda, park ve bahçe düzenlemelerinde ve el sanatlarında bu etkiyi görmek mümkündür (Moreno, 2007, s. 222.; Cecilia, 1910, s. 110).

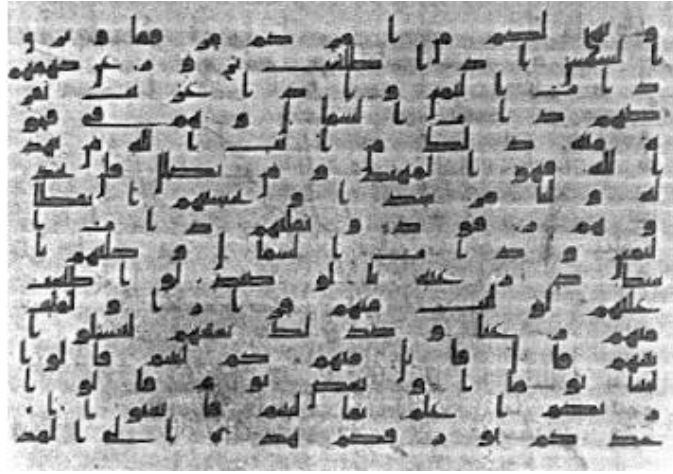
Fatîmi sanatının tesiriyle Hristiyan Norman sanatında görülen İslami etkilerin en yaygın öğelerinden biri, çoğunlukla kûfi yazı türünde olan Arapça kitabelerdir. Çalışmada, Norman sanatındaki Arapça kûfi yazıtların en dikkat çekici örneklerinden olan Norman Kraliyet Pelerini özelinde, bu döneme ait kûfi kitabeler ve kûfi yazı taklidi bezemeler Sanat Tarihi disiplini içerisinde incelenmiş, kaligrafi sanatı hakkında ise detay verilmemiştir. Norman Sicilyası'nda yer alan Arapça yazıtların hat sanatı özelinde incelenmesinden oluşan ayrı bir çalışma da yapılacaktır.

Çalışmada belirlenen yöntemde, kûfi yazı hakkında detaylı bilgi verilmiş, Norman sanatında Fatîmi etkisi incelenmiş ve kraliyet pelerini özelinde Norman sanatının çeşitli kollarında görülen kûfi yazı örnekleri değerlendirilmiştir.

Kûfi Yazı

Kûfi; düzenli, köşeli, dik ve yatay harflerle geometrik çizgilere dayanan bir yazı çeşididir. 8. yüzyılda Kûfe kentinde ortaya çıktığı kabul edildiğinden bu ismi almıştır. Arap yazısının bir sanat haline gelmesinde önemli bir rolü olan kûfi yazının (Zennûn ve Serin, 2002, s. 342.; Sözen ve Tanyeli, 2010, s. 181-182) temeli, esasında milattan önce iki binlere kadar gitmektedir. Kûfi yazının en genel tanımı, "köşeli yazı" türüdür. Bu açıdan MÖ 1700'lere uzanan ve Filistin ile Kuzey Suriye'ye kadar yayılmış olan Pro-Arap alfabesi, düz bir hat üzerinde köşeli olarak yazılmasından dolayı kûfi yazının da çıkış noktası olarak kabul edilebilir (Tan, 2013, s. 1273-1274). Bununla birlikte kûfi yazı çeşitleri içerisinde kavisli dönüşler ve yuvarlak kısımlar da bulunabilir (Yazır, 1942, s. 151.; Yazır, 1989, s. 359).

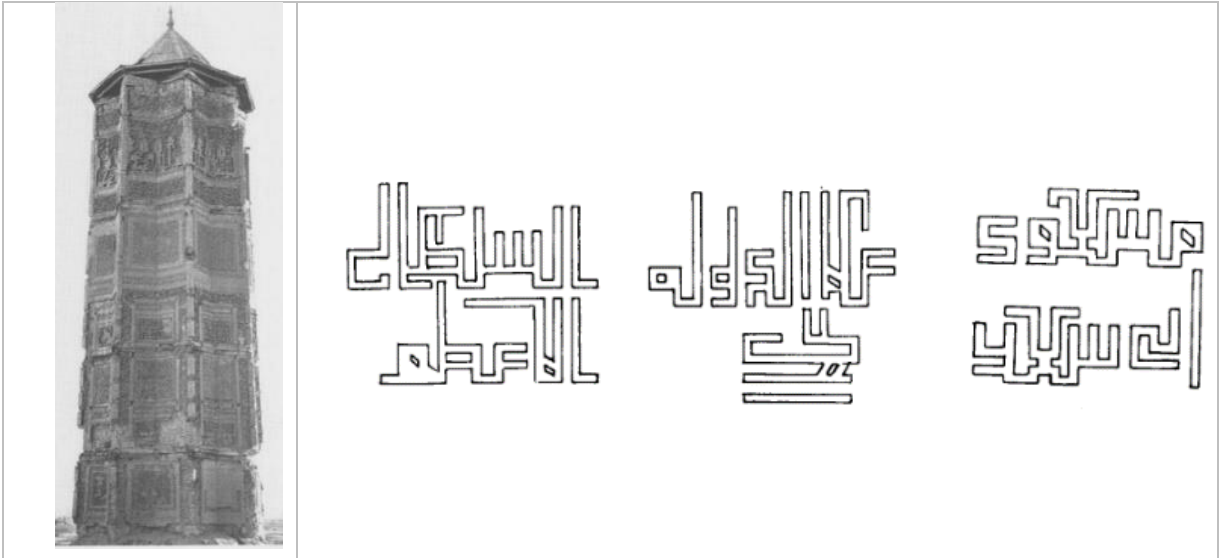
Kûfi yazı asıl gelişimini İslamiyet ile birlikte yaşamıştır. 8. asırda Kûfe'de başlayan bu yazı türü, sonraki yüzyıllarda İslam devletleri tarafından vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Kûfinin sonsuz çeşitlemelere olanak sağlaması da yaygın olarak kullanılmasına vesile olmuştur (Sözen ve Tanyeli, 2010, s. 181-182).

Görsel 1. Erken dönem İslam kûfi yazısı, 8. yüzyıl (Tan, 2013, s. 1274).

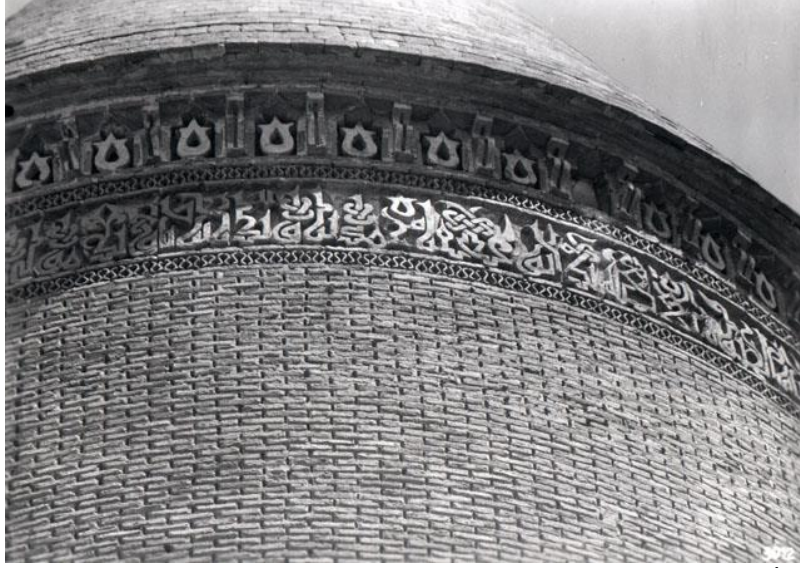
İslam sanatında sıkça uygulanan kûfi yazı, üç temel türe sahiptir. Bunlar; Köşeli Kûfi, Dügümlü Kûfi ve Örgülü Kûfi'dir (Bakırer, 1982, s. 1).

Köşeli Kûfi, yaygın olarak mimaride görülür. Temel prensibi tüm harflerin köşeli olması ve geometrik bir çerçeve içerisine yerleştirilmesidir. Bu haliyle diğer kûfi türlerinden ayrılmaktadır. Aynı zamanda yazılar eş merkezden yayılmakta, yön değiştirerek ve çevrilerek yinelenmektedir (Bakırer, 1982, s. 2). Bu türün en eski örneği olarak Gazne'de yer alan III. Mesut Minaresi (1098-1115) gösterilmektedir (Flury, 1967, s. 1743-1745).

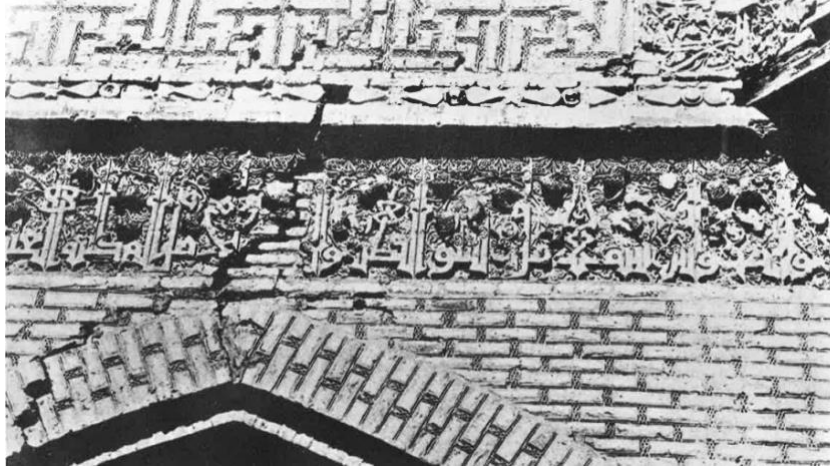

Görsel 2. Sultan Mesut Minaresi ve kûfi yazı detayı, Gazne, 1098-1115 (Wilson, 2001, s. 156-159).

Dügümlü Kûfi türünde, yazıların bacakları uzun tutulmuş, uçlarına çengel ve düğümler eklenmiştir. Daha gelişmiş örneklerinde harfler birbirine dolanmış veya düğümlenmiş şekilde ele alınmıştır. Bu grift düzenlemede bitkisel öğeler de zemini kaplamaktadır. Bu türün en gelişmiş örnekleri arasında İran'da yer alan Doğu Radkan Kümbeti gösterilmektedir (Bakırer, 1982, s. 6). En eski örnekleri arasında ise yine İran'da yer alan Kazvin Mescid-i Haydariye (12. yüzyıl) gösterilebilir.

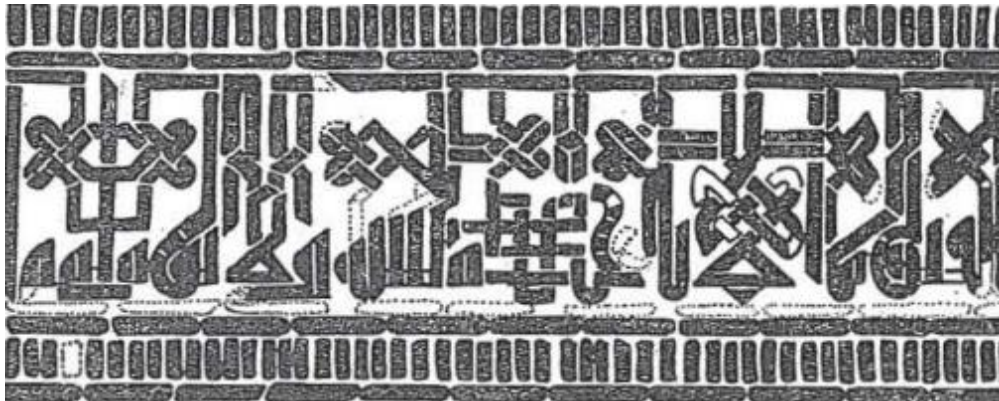

Görsel 3. Doğu Radkan Kümbeti Dügümlü Kûfi detayı, (13. yüzyıl), İran
https://www.archnet.org/sites/3863?media_content_id=1025 (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

Görsel 4. Kazvin Mescid-i Haydariye kûfi yazı kuşağı, 12. yüzyıl, İran, (Cezar, 1977, s. 362).

Örgülü Kûfi yazı türünde düğümlü geçmelerden ziyade gelişkin bir üslup sunan geometrik geçmeler kullanılmıştır. Bu tür, genel biçimlenişleriyle üç alt gruba ayrılmaktadır. İlk grupta, yazı şeridine kare birimlerden meydana gelen geometrik geçmeler uygulanmıştır. İkinci grupta yazı şeridine sekizgenden oluşan bir geometrik geçme eklenmiştir. Üçüncü grupta ise yazı şeridinde ilmekli çemberlerden oluşan geometrik geçmelere yer verilmiştir (Bakırer, 1982, s. 9, 11, 16)

Görsel 5. Örgülü Kûfi örneği (Hancıoğlu, 1985, s. 144).

Kûfi yazı, yukarıda bahsedilen ana türlerinin dışında; Basit Kûfi, Kıvrık Dallı Kûfi, Zemini Nebati Motifli Tezyini Kûfi, Satrancî Kûfi (Detaylı bilgi için; Altın, 2024), İptidai Kûfi, Doğu Kûfi, Tezyini Kûfi, Mağribi Kûfisi, Fatîmi Kûfisi, Eyyûbi Kûfisi ve Memlûk Kûfisi gibi çeşitli türlere de ayrılmıştır (Cam, 2005, s.8.; Zennûn ve Serin, 2002, s. 181).

Kûfi yazının İslam mimarisinde bilinen ilk örneği Kubbetü's Sahrâ'da (691) yer almaktadır. İç mekânda, kubbenin sekizgen kasağında bulunan mozaik tekniğindeki kûfi yazı kuşağında, Besmele, Kelime-i Tevhid ve Kur'an ayetlerinden oluşan kitabeler uygulanmıştır (Tütüncü, 2018, s. 38-39). Bu ilk örnek basit bir düzenlemeye sahiptir.

Görsel 6. Kubbetü's Sahrâ mozaiklerinden kûfi yazı detayı, (691), (Tütüncü, 2018, s. 39).

Basit düzende köşeli hatlardan oluşan ilk dönem İslam mimarisindeki kûfi yazılar, Abbasi devrinde bir değişim geçirmiş, hatlar kısmen yumuşadığı gibi kısmen de kıvrımlı halde ele alınmıştır. Emevi ve Abbasi döneminde kûfi yazı büyük oranda Kur'an merkezli el yazmalarıyla bir gelişim göstermiştir (Detaylı bilgi için; Çetintaş, 2019, s. 3699-3711).

Görsel 7. Abbasi devrine ait bir mihraptan kûfi yazı detayı, Bağdat İslam Müzesi (Hattstein and Delius, 2007, s. 94).

Mimariye bağlı bezemeler arasında yazının yoğun olarak kullanıldığı ekollerin başında Türk-İslam sanatı gelmektedir. Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu döneminde farklı yapı gruplarında ele alınan kûfi yazılar, genellikle bitkisel tezyinatla bir arada kullanılmıştır. Türk dönemine ait en erken örneklerin Orta Asya ve İran'da görüldüğü kûfi yazılarda (Hattstein and Delius, 2007, s. 355), harflerin uçlarına rûmi ve palmet detayları işlenmiş, palmet motifi aynı zamanda harflerin tepe noktasında da bir bezeme unsuru olarak yer almıştır.

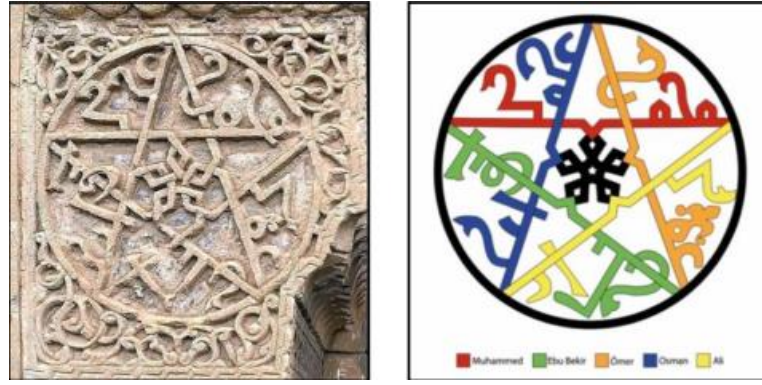
Görsel 8-9. Hoca Nahşiran Türbesi taş kapısından kûfi yazı detayı, 11.-12. yüzyıl, Tacikistan/ Hâkim Tirmizi Türbesi iç mekân bezemelerinden kûfi yazı detayı, 11.-12. yüzyıl, Tirmiz (Hattstein and Delius, 2007, s. 355).

Biçimsel özellikleri kadar bölgesel tarzı da yansıtan çeşitlemelere sahip olan kûfi türleri içerisinde, konumuz kapsamında yer alan Fatîmi Kûfisi genel olarak nebati tezyinatıyla dikkat çeker. Fatîmi Kûfisinde harflerin uçları yaprak detaylarıyla bezenmiş, kimi zaman zeminde de bitkisel motiflere yer verilmiştir. Özellikle Fatîmilerin Mısır döneminde görülen bu tür, bu bölgede daha önce Türk hanedanı İhşidilerden tarafından kullanılmıştır (O’Kane, 2018, s. 142-143).

Görsel 10. El-Ezher Cami’nin alçı mihrabında Çiçekli Kûfi yazı, (972), (O’Kane, 2018, s. 144).

Kûfi yazının kare ya da dikdörtgen çerçeve yerine madalyonlar içerisine alındığı örnekler de mevcuttur. Bunlar Anadolu Selçuklu sanatında yaygın olarak görülmektedir. Taş, tuğla ve çini malzemenin yoğun olduğu bu örnekler, mimarinin pek çok kolunda bezeme unsuru olarak da yerini almıştır (Bakırer, 1982, s. 5).

Görsel 11. Tercan Mama Hatun Kümbeti kûfi kitabe, Erzincan, 12.-13. yüzyıl (Yapar Ünal, 2024, s. 65).

Anadolu'da özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nesih ve kûfi yazılı bordürler ve bunların zeminini teşkil eden grift bitkisel bezemeler ve kûfiden gelişen geometrik kompozisyonlar yaygınlaşmaya başlamıştır (Öney, 1992, s. 10, 70).

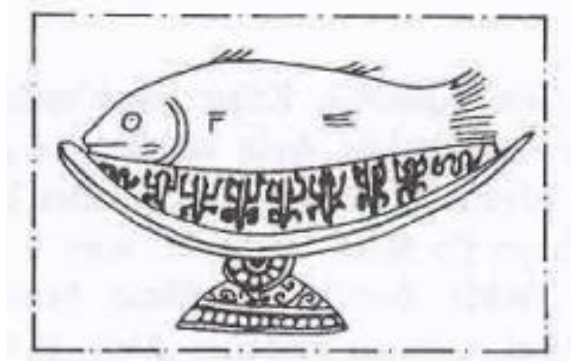
Görsel 12. Beyşehir Kubadabad Sarayı'ndan sıraltı tekniğinde işlenmiş kûfi yazılı çini, Konya Karatay Medresesi Müzesi, 1236 civarı, (Öney, 1992, s. 127).

Kûfi yazı çeşitleri, bezemede olarak sağladığı geniş kompozisyon dağarcığıyla İslam dünyasının dışında da kullanılmıştır. Bunlar arasında çoğunluğu Pseudo-kufic (Yalancı Kûfi) olarak adlandırılan ve kûfi yazının taklidini oluşturan bezemeler ağırlıktadır. Pseudo-kufic; İngiltere, İspanya, İtalya, Fransa, Almanya ve Yunanistan'da karşılaşılan bir bezeme türüdür (Gür & Karakök, 2022, s. 1119). Avrupa resim sanatında Rönesans da dâhil olmak üzere çeşitli dönemlerde Pseudo-kufic özellikle dini resimlerde yer edinmiştir.

Görsel 13. Gentile da Fabriano, Adorazione dei Magi, 1423, Uffizi Galerisi (<https://www.uffizi.it/opere/adorazione-dei-magi>)

Bizans döneminde ise mimarinin yanı sıra resim, seramik (Detaylı bilgi için; Doğer, 1999., Doğer, 2001) vb. el sanatlarında görülen Pseudo-kufic kültürel etkileşimin önemli örneklerindedir.

Görsel 14. Karanlık Kilise'den Son Akşam Yemeği tasvirinde küfi taklidi bezeme, 11.-13. yüzyıl, Göreme (Doğer, 2001, s. 251).

Norman Sanatında Fatîmi Etkisi

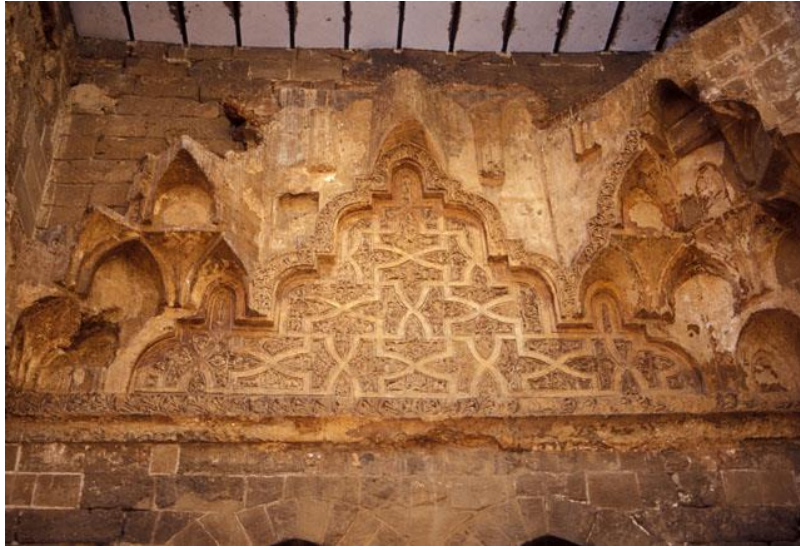
Fatîmiler, yaklaşık bir asır boyunca hükmettikleri Sicilya'ya kendi sanat anlayışını taşımıştır. Ancak bu dönemde inşa etmiş oldukları mimari anıtlardan günümüze az sayıda örnek, kalıntılarıyla ulaşmıştır. Bu kalıntılar da yalnızca kale ve hisarların duvarlarından oluşmaktadır (Wearn, 1910, s. 110.; Moreno, 2007, s. 222.; Ahmad, 1975, s. 55). Bununla birlikte Hristiyan Norman sanatında Fatîmi etkisi çeşitli yapı grupları ve el sanatlarında yer edinmiştir.

Normanlar özellikle İmparator II. Roger dönemi (1130-1154) (Ahmad, 1975, s. 55) ile birlikte İslam sanatının etkisi altında eserler vermişlerdir. Bunlar arasında Palermo'da yer alan Palatina Şapeli'nin (1130-1143) ahşap mukarnaslı tavanı ile tavanda yer alan dilimli kemerler ve süslemelerde, Fatîmi ve Türk sanatının etkisini görmek mümkündür (Hillenbrand, 2005, s. 72-73). Bu alanda yer alan sahnelerde, bağdaş kurmuş oturan hükümdar figürleri, sunu yapan hizmetliler, av ve çeşitli mücadele sahnelerinden oluşan pek çok tasvir bulunmaktadır. İkonografik açıdan İslam öncesi Türk sanatının etkilerini yansıtan sahneler, Türk-Fatîmi ilişkileri neticesinde Fatîmi sanatına, onların vasıtasıyla da Sicilya sanatına ulaşmıştır.

Görsel 15-16. Palatina Şapeli mukarnaslı tavan detayı, 1130-1143, Palermo, Sicilya (Johns, 2016, fig. 4).

Bu dönem mimarisinin en dikkat çeken örneklerinden biri de Palermo'da yer alan Cuba Sarayı'dır. İsmi, Arapça "kubbe" teriminden alan sarayın mimarisinde Fatîmi sanatının etkisiyle ele alınmış mukarnaslar, dilimli kemerler, bitkisel ve geometrik bezemelerden oluşan süslemeler yer almaktadır (Katz, 2016, s. 217). Bitkisel motiflerde, kıvrık dallar arasında çeşitli çiçekler, rûmi başta olmak üzere stilize farklı motiflerden oluşan bezemeler uygulanmıştır. Geometrik kompozisyonlarda ise birbirini kesen hatlardan oluşan bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Görsel 17. Cuba Sarayı avlu duvarlarından detay, Palermo, Sicilya, 1180, (<https://www.archnet.org/sites/3761>).

Bu dönem Sicilya atölyelerinde imal edilen el sanatlarına yönelik eserlerde de İslam sanatının yoğun bir etkisi vardır. Bunlar arasında Aziz Blaise Boynuzu (1100-1200) aynı zamanda ibadete çağrı vasfıyla litürjik bir malzeme olarak da kullanılmıştır. Fil dışından imal edilmiş olan eser, üzerinde yer alan av sahneleri ve stilize bitkisel motifleriyle İslam sanatının etkisini yansıtmaktadır.

Görsel 18. Aziz Blaise Boynuzu, Fildişi, 1100-1200, Sicilya, (The Cleveland Museum of Art, <https://www.clevelandart.org/art/1930.740>).

Norman Sanatında Kûfi Yazı

1091'de Sicilya'nın Fatîmilerden alınmasından sonra Norman Sicilya kontu olan I. Roger, tebaasını oluşturan; Müslüman, Musevi ve Hristiyanlarla bir arada yaşama kültürünü başlatmış, bu gelenek özellikle İmparator II. Roger döneminde (1130-1154) artarak devam etmiştir (Mıynat, 2021, s. 266). I. Roger, papalığın Müslüman halkı Hristiyanlaştırma politikasına karşı gelmiş (Azimli, 2009, s. 63-82), selefi II. Roger ise tüm baskılara rağmen Haçlı Seferlerine katılmamıştır (Moreno, 2007, s. 184). Sicilya'da I. Roger ile başlayan çok uluslu kültür politikasında baskın gelenek ise İslam kültürü olmuştur. Özellikle II. Roger ve kendinden sonra gelen üç hükümdar Arapça unvanlar kullanmışlardır (Acar, 2004, s. 134). II. Roger, *meliku'l muazzam ve mu'tez-billah* (Mıynat, 2021, s. 269), I. William, *hadi bi emrillah*, II. William, *mustaiz billâh* unvanları ile anılmış, Müslümanlardaki bilimsel ve kültürel birikimin farkında olan Normanlar, yönetimden bilime, kültürden sanat eserlerine kadar İslam geleneklerini devam ettirmişlerdir (Azimli, 2009, s. 70, 66).

Norman dönemi Sicilyası'nda mimari ve el sanatlarında görülen İslami etkilerin en belirgin unsurlarından biri Arapça kûfi yazıtlardır. Mimariye bağlı bir bezeme kolu olarak değerlendirilen kûfi yazıtlar, sütunlarda, tavanlarda ve duvar yüzeylerinde yer almaktadır. El sanatları açısından ise dokuma sanatları başta olmak üzere çeşitli eserlerde görülen Arapça yazıtlar aynı zamanda Norman dönemi sikkelerinde de yer almıştır. Kûfi yazıtlar İslami literatüre bağlı ifadeleri barındıran örneklerle de sahiptir. Bunun yanı sıra kûfi taklidi bezemeler de mimaride görülmektedir.

Bu dönemin en dikkat çekici örnekleri arasında sikkeler gösterilebilir. I. Roger (1072-1101) dönemine ait altın bir sikke (Görsel 19) üzerinde Arapça olarak Kelime-i Tevhid yazmaktadır. Benzer şekilde, II. Roger adına basılmış altın sikke üzerinde Arapça olarak, *Allah'tan başka İlah yoktur. O birdir ve asla ortağı yoktur* ibaresine yer verilmiştir (Görsel 20). II. William dönemi sikkesi üzerinde ise (Görsel 21) *el-Melik/Giliyalm/es-Sâni* (Melik II. William) ibaresiyle II. William'ın unvanı işlenmiştir (Mıynat, 2021, s. 269, 272, 273).

Görsel 19. I. Roger dönemi altın sikke, 12. yüzyıl, (Mıynat, 2021, s. 269).

Görsel 20. II. Roger dönemi altın sikke, 12. yüzyıl, (Mıynat, 2021, s. 272).

Görsel 21. II. William dönemine ait sikke, 12. yüzyıl, (Mıynat, 2021, s. 273).

12. yüzyılın sonları, Sicilya’da Müslümanlara karşı baskı politikasının başladığı dönemi oluşturmaktadır. Bu süreç, Arapça kitabeli sikkelerin de son örneklerinin verilmeye başlandığı dönemdir. II. William’ın 1189’daki ölümünden sonra tahta, az sayıda destekçisi olan İmparator Lecceli Tancred geçmiştir. Bu zorlu geçiş sürecini aktarıncasına kendi adına basılmış bir sikke üzerinde, *Kral Allah’ın sayesinde galip geldi* yazan Arapça kûfi kitabe yer verilmiştir (Markowitz, <https://coinweek.com/coinweek-ancient-coin-series-coinage-normans-sicily/>).

Görsel 22. İmparator Lecceli Tancred dönemine ait sikke, 12. yüzyıl (Markowitz, <https://coinweek.com/coinweek-ancient-coin-series-coinage-normans-sicily/>).

Norman Sicilya sanatında İslami etkilerin en bilinen örneğini, II. Roger tarafından 1133-1134 yıllarında yaptırılan Kraliyet Tören Pelerini oluşturmaktadır (Tronzo, 2001, s. 242). Pelerin, yüzyıllar boyunca Kutsal Roma imparatorları tarafından taç giyme törenlerinde kullanılmış ve bir imparatorluk sembolü haline gelmiştir (Grabar, 2005, s. 43-44).

Günümüzde Viyana Sanat Tarihi Müzesi’nde sergilenen pelerinin üzerinde, figüratif, bitkisel ve geometrik bezemelerin yanı sıra Hicri tarihli Arapça kûfi yazıt yer almaktadır¹.

Kûfi yazı, yarım daire forma sahip olan pelerinin alt kısmında, hilal şeklinde düzenlenmiş şeritte bulunmaktadır. Kırmızı zemin üzerine altın işleme ile belirlenen yazıt, Fatîmi kûfisinde sıkça görüldüğü haliyle bitkisel unsurlara sahiptir. Harflerin uçlarında rûmi detaylarına yer verilen yazıtta, kimi harflerin tepe noktasına da çiçek ve stilize bitkisel motifler eklenmiştir.

¹ Bitkisel, geometrik ve figüratif bezemelerin ikonografik kökeni hakkında tarafımızca yayın aşamasında olan detaylı bir çalışma yapılmıştır.

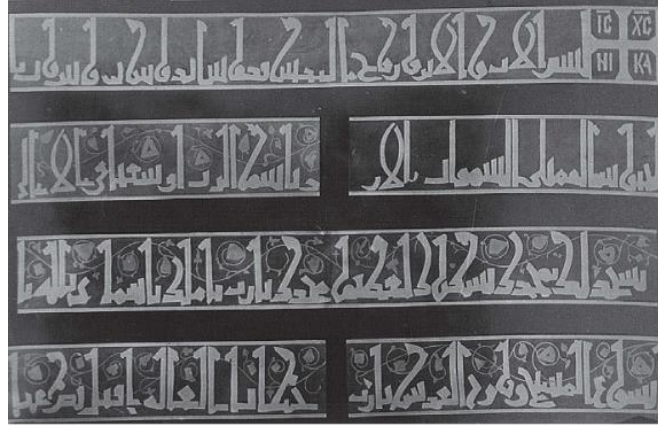
Görsel 23-24. Norman Kraliyet Pelerini/Kûfi yazı

والكمال والجد جلال ل ا و لسعد با المعمورة الملكية لخزانة با عمل مما
وبلوغ والجمال والفخر والجالل والسماحة والقبال والقبول والفضال والطول
والدعاية بالعز انتقال وال زوال بال والليل الاليام وطيب والمال الماني
ثمان سنة صقلية بمدينة والكفاية والنصر والسالمة والسعد والحماية والحفظ
وخمسمائة وعشرين

Pelerinde yer alan Arapça kûfi yazıt (Dolezalek, 2017, s. 9)

Anlamı: *Bu pelerin mükemmeliyeti, hâkimiyeti, üstünlüğü, zenginliği, cömertliği, güzelliği, tüm arzu ve umutların karşılanmasını, duraklama ya da değişikliğin yaşanmadığı güzel günleri, gücü, onuru, zaferi ve canlılığı temsil eder. Ve Sicilya'nın en ihtişamlı giysi atölyesinde 528 (H) yılında yapılmıştır* (Metin İngilizce versiyonu ile Vernon'dan çevrilmiştir) (Vernon, 2019, s. 2-3).

Norman mimarisinde çoğunluğu 12. yüzyıl olmak üzere çeşitli Arapça yazıtlar hem bir belge hem de bezeme unsuru olarak yapılarda yerini almıştır. Bunlar arasında 1143 tarihinde inşa edilen Santa Maria dell'Ammiraglio Kilisesi'nin kubbe tabanının altında, bir dizi ahşap kiriş üzerinde Arapça kûfi yazıtı yer verilmiştir. 1871 yılında yapılan restorasyonda açığa çıkarılan yazıt, Hristiyan litürjisini aktaran ifadelerle sahiptir (de Luca, 2016, s. 16.; Johns, 2015, s. 129).

Görsel 25. Santa Maria dell'Ammiraglio Kilisesi'nden kûfi yazı, 1143, Palermo (Dolezalek, 2017, s. 132).

Santa Maria dell'Ammiraglio Kilisesi'nde, kubbe tabanı dışında bir de mermer sütun üzerinde Arapça kûfi yazıt yer almaktadır. Sütun üzerinde Kura'n-ı Kerim'de geçen, *Şüphesiz ki Allah takva sahipleri ve iyilikte bulunanlarla beraberdir* ayeti yazmaktadır (Nahl:128), (Dolezalek, 2017, s. 178). Sütun devşirme malzeme olarak kiliseye eklenmiş olabilir. Bunun yanı sıra kûfi yazının üslubu, 1133-1134 tarihli Kraliyet Tören Pelerini ile oldukça benzerdir. Buradan hareketle sütunun doğrudan Norman sanatı ürünü olduğu da kabul edilebilir.

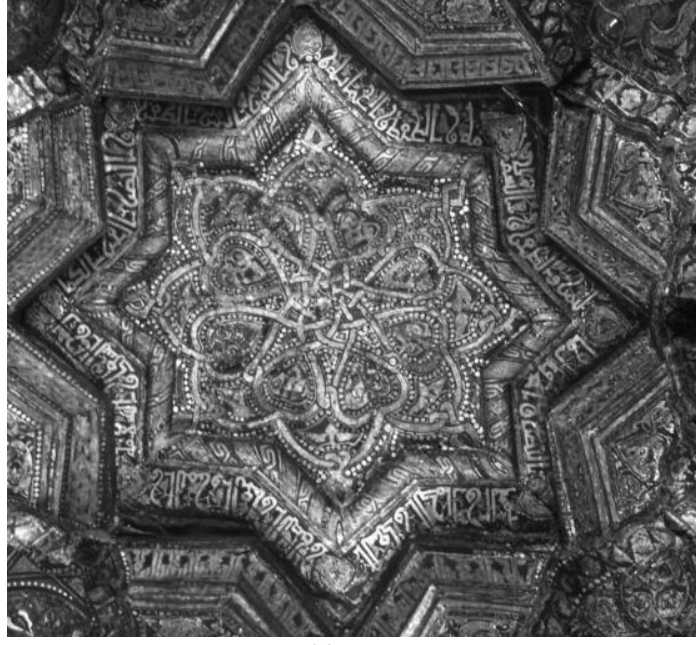
Görsel 26. Santa Maria dell'Ammiraglio Kilisesi'nden kûfi yazılı sütun, Palermo (<https://whc.unesco.org/en/documents/137433>).

Norman Sicilya mimarisinde, Arapça kûfi yazıtların en yoğun ve en dikkat çeken örneklerinden birisi Palermo'da bulunan Palatina Şapeli tavan süslemelerinde görülmektedir. Mukarnaslı ahşap tavanda yer alan kûfi yazılar arasına kûfi taklidi bezemeler de uygulanmıştır.

Görsel 27. Palatina Şapeli mukarnaslı ahşap tavanı, 1130-1143, Palermo (Mathilde, 2018, s. 84).

Palatina Şapeli tavan süslemelerinde yer alan kûfi yazıtlar arasında dua niteliği taşıyan Arapça ifadeler dikkat çekmektedir. Bu alanda sekiz kollu yıldız şeklinde ahşap paneller bulunmaktadır. Bu panellerin etrafını çeviren yüzeylerde ise yazıtlara yer verilmiştir. Merkezde yer alan sekiz kollu yıldızın çerçevesinde; "zafer, iyi talih, güvenlik, huzur, esenlik, güç, mükemmellik, ihtişam" belirten ve krala ithaf edilen temenniler bulunmaktadır (Johns, 2015, s. 132.; Fabrizio, 2010, s. 411). Yine burada yer alan kûfi yazılar da Kraliyet Tören Pelerini ile aynı üsluptadır.

Görsel 28. Palatina Şapeli tavan süslemelerinde kûfi yazı detayı, 1130-1143, Palermo (Johns, 2015, s. 127).

Şapelin tavanında, mahiyeti belli olmayan, kûfiden geliştiği anlaşılan bezemeler de görülmektedir. Burada iç içe geçmiş “ا, ل, س” harflerinden oluşan kûfi taklidi bezemeler yer almaktadır.

Görsel 29. Palatina Şapeli tavan süslemelerinde kûfi taklidi bezeme detayı, 1130-1143, Palermo (Johns, 2015, s. 141).

Norman döneminde inşa edilen mimari anıtlarda ve el sanatlarında görülen Arapça kûfi yazıtlar yalnızca Sicilya ile sınırlı kalmamış, İtalya'nın farklı bölgelerine de yayılmıştır. Bitonto kentinde yer alan Bitonto Katedrali'nin kapısında bulunan kûfi taklidi bezeme ve Bari kentinde bulunan St. Nicola Bazilikası'nda bulunan mozaiklerde yine kûfi taklidi bezemelerin bulunması, İslam sanatının yayılımını gösteren önemli örneklerdir (Detaylı bilgi için; Vernon, 2018, s. 1-43).

Görsel 30-31. Bitonto Katedrali kapısından kûfi detayı. / St. Nicola Bazilikası'ndan kûfi detayı (Vernon, 2018, s. 13-15).

Sonuç

Orta Çağ Hristiyan dünyasının ilgi çekici dönemlerinden birine imza atan Normanlar, imparatorluklarını kurdukları Sicilya'da, başta Müslümanlar olmak üzere çeşitli kültür ve inanca hoş görü ile yaklaşmıştır. Norman döneminde, 12. asrın sonuna kadar adada İslam bilim, felsefe ve kültürü hâkimdir. Norman kontu I. Roger ile başlayan hoş görü politikası, İmparator II. Roger döneminde artarak devam etmiş, onun döneminde Sicilyalı Müslümanlar hayatın her alanında etkin bir rol oynamıştır. II. Roger dönemi İslam sanatının da Sicilya'daki en aktif dönemlerinden birini oluşturmaktadır.

Norman İmparatorluğu, inşa etmiş olduğu farklı yapı gruplarında ve el sanatlarında bir nevi İslam sanatını devam ettirmiştir. Bu dönemin dikkat çeken yönlerinden biri de bazıları İslami literatüre ait ifadeler barındıran ve sanatın çeşitli kollarında yer edinmiş Arapça yazıtlardır. Büyük oranda kûfi yazı türünde ele alınmış bu kitabelerin yanı sıra Norman yapılarında kûfi taklidi bezemelerden oluşan süslemeler de görülmektedir.

Çalışmada, Norman dönemi Sicilyası'nda yer alan kûfi yazıları, Kraliyet Tören Pelerini özelinde ele alarak, bilim dünyasına tanıtmak amaçlanmıştır.

Yazar Katkıları: Fikir: AD-HY-MED-; Tasarım-; AD-HY-MED Denetleme-; -HY-MED-AD Kaynaklar-; AD-HY-MED Veri Toplanması ve/veya İşlemesi; AD-HY-MED Analiz ve/veya Yorum-; AD-HY-MED Literatür Taraması-; AD-HY-MED Yazıyı Yazan-; AD-HY-MED Eleştirel İnceleme- HY-MED-AD

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Atatürk Üniversitesi BAP Birimi bünyesinde gerçekleştirilen 10727 ID numaralı "Papalık Tören Pelerinde İslami Etkiler ve Türk İzleri Üzerine" isimli proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Author Contributions: Concept -; : AD-HY-MED Design-; : AD-HY-MED Supervision-; HY-MED-AD Resources-; AD-HY-MED Data Collection and/or Processing-; AD-HY-MED Analysis and/or Interpretation-; AD-HY-MED Literature Search-; AD-HY-MED Writing Manuscript-; AD-HY-MED Critical Review-; Other* HY-MED-AD

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: It was carried out within the scope of the project titled "On Islamic Influences and Turkish Traces on the Papal Ceremonial Cloak", ID number 10727, carried out within the BAP Unit of Atatürk University.

Kaynaklar

- Acar, A. (2004). İbn Cübeyr Seyahatnamesinde Dinsel Hoşgörü. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 17(2), 128-138.
- Ahmad, A. (1975). *A History of Islamic Sicily*, Edinburg: Edinburg University Press.
- Altın, A. (2024). *İslam Sanatında Ma'kılî Yazının Tanımı ve Tipolojisi: Yeni Bir Yaklaşım*, 26. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı, (ss. 887-916), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Azimli, M. (2009). Sicilya'daki İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri, *Marife*, 2, 63-82.
- Bakırer, Ö. (1982). Kufi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme, *Sanat Tarihi Dergisi*, 1, 2, 1-27.
- Bates, D. (1994). *The Rise and Fall of Normandy*, c.911-1204. (Ed.:Anne Curry & David Bates (Ed.)), England and Normandy in the Middle Ages. Londra, Rio Grande: The Hambleden Press. 19-37.
- Cam, F. (2005). Kûfi Yazının IX.-XIII. Yüzyıllarda Üslup ve Form Açısından Gelişimi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Isparta.
- Cezar, M. (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Collins, R. (1991). *Early Medieval Europe 300-1000*, Londra: Macmillan.
- Çetintaş, Ö. (2019). Türk-İslam Mimarisinde Yazı ve Süsleme Özellikleri Anadolu Selçuklu Dönemi, *Turkish Studies*, 14, 7, 3699-3711.
- Dana, K. (2016). A Changing Mosaic: Multicultural Exchange in the Norman Palaces of Twelfth-Century Sicily, A thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Graduate Department of Art University of Toronto.
- de Luca, M. A. (2016). Il contributo di Bartolomeo Lagumina Alla Formazione e Allo Studio delle Collezioni Islamiche del R. Museo Nazionale di Palermo, *Notiziario Archeologico Soprintendenza Palermo*, 11, 1-23.
- Doğer, L. (2001). Bizans Eserlerinde Bezeme Ögesi Olarak Kufi Yazı Taklidi Motifler, Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, (ss. 247-260) İzmir: Ege Üniversitesi.
- Doğer, L. (1999). İslam Sanatı Etkili Kûfi Yazı Taklidi Motiflerle Bezeli Bizans Seramikleri, *Antik & Dekor*, 51, 90-93.
- Dolezalek, I. (2017). Arabic Script on Christian Kings- Textile Inscriptions on Royal Garments from Norman Sicily, *De Gruyter*.
- Fabrizio, A. (2010). The Painted Ceiling Of The Nave Of The Cappella Palatina In Palermo: An Essay On Its Geometric And Constructive Features, *Muqarnas*, 27, 409-447.
- Flury, S. (1967). Ornamental Kufic Inscription on Pottery, a Survey of Persian, *Art*, 2, London-New York: Oxford University, 1743-1745.
- Grabar, O. (2005). The Experience of Islamic Art. The Experience of Islamic Art on the Margins of Islam, (Ed.: Irene A. Bierman), Ithaca.
- Gür, D. & Karakök, C. (2022). The Evaluation of Pseudo-Kufic in Military Weapons and Clothing Depictions. *Sanat Tarihi Dergisi*, 31/2, 1117-1141.
- Hancıoğlu, T. (1985). Kufi Yazı Üzerine, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 1, 141-144.
- Hattstein, M & Delius, P. (2007). *İslam Sanatı ve Mimarisi*, İstanbul: Literatür.
- Hillenbrand, R. (2005). *İslam Sanatı ve Mimarlığı*, (Çev.: Çiğdem Kafescioğlu), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Johns, J. (2015). Arabic Inscriptions in the Cappella Palatina: Performativity, Audience, Legibility and Illegibility, *Viewing Inscriptions in the Late Antique and Medieval World*, Cambridge University Press, 124-147.
- Johns, J. (2016). A Tale of Two Ceilings the Cappella Palatina in Palermo and the Mouchroutas in Constantinople, *In: Studies Doris Behrens-Abouseif*, 58-73.
- Kavas, İ. (2022). *Norman Hanedanının Kuruluşu ve Normanlarda Veraset*. Ankara: İksad Yayınevi.

Markowitz, M. CoinWeek Ancient Coin Series: Coinage of the Normans in Sicily, <https://coinweek.com/coinweek-ancient-coin-series-coinage-normans-sicily/> (Erişim Tarihi: 01.04.2024).

Mıynat, A. (2021). Sikkelerin Gözünden Norman Hâkimiyeti Altında Sicilya'da Çok Kültürlülük ve 12. Yüzyılda Normanların Burada Bastırdıkları Sikkeler. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV (II), 264-279.

Moreno, M. M. (2007). Sicilya'da Müslümanlar. (Çev.: Abdülhalik Bakır-Aydın Çelik), *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, V, (1), 165-232.

O'Kane, B. (2018). Monumental Calligraphy in Fatimid Egypt: Epigraphy in Stone, Stucco, and Wood. Published in The World of the Fatimids (exhibition catalogue), (Ed.: A.S. Melikian-Chirvani).

Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Roach, L. (2023). *Normanlar- Avrupa'nın Kurucuları Asya'nın Fatihleri*. (Çev.: Bekir Çelikcan), İstanbul: Kronik.

Sauquet, M. (2018). Roger II, King of Heaven and Earth: An Iconological and Architectural Analysis of the Cappella Palatina in the Context of Medieval Sicily, Trinity College Senior Theses and Projects.

Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2010). *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şakiroğlu, M. (2009). Sicilya. TDV İslam Ansiklopedisi, 37, 138-139.

Tan, E. T. (2013). Latin Yazı Kompozisyonlarında Kufi Form Etkisi, *Turkish Studies*, 8, 12, 1269-1282.

Tronzo, W. (2001). The Mantle of Roger II of Sicily, Robes and Honor, New York: The Medieval World of Investiture, 241-54.

Tütüncü, M. (2018). Kubbetüssahra Yazıları, *Düşünce ve Tarih Dergisi*, 40, 37-44.

Vernon, C. (2018). Pseudo-Arabic and the Material Culture of the First Crusade in Norman Italy: The Sanctuary Mosaic at San Nicola in Bari. *Open Library of Humanities*, 4, 1, 1-43.

Vernon, C. (2019). Dressing for Succession in Norman Italy: The Mantle of King Roger II. *AlMasāq: Journal of the Medieval Mediterranean*, 31, 1, 1-20.

Wearn, C. (1910). *Medieval Sicily: Aspect of Life and Art in the Middle Ages*, London: Duckworth.

Wilson, R. P. (2001). Ghaznavid and Ghūrid Minarets, *Iran Journal of the British Institute of Persian Studies*, 39,1, 155-186.

Yapar Ünal, B. (2024). 13. ve 14. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Yıldız Formlu Kûfi Kitabeler. *Kesit Akademi Dergisi*, 10/38, 58-84.

Yazır, M. (1942). *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, İstanbul: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul Cumhuriyet Matbaası.

Yazır, M. B. (1981). *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*. C.III, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Yıldız, Y. (2017). 15. Yüzyıla Kadar Sicilya ve İtalya'da Müslümanlar, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 67-88.

Zaimeche, S. (2004). Sicily, The Foundation for Science, Technology and Civilisation, November, From Islam to Christianity: The Case of Sicily, Charles Dalli, University of Malta.

Zennûn, Y. ve Serin, M. (2002). Kûfi, TDV İslam Ansiklopedisi, 26, 342-345.

İnternet Kaynakları:

https://www.archnet.org/sites/3863?media_content_id=1025 (Erişim Tarihi: 15.04.2024)

<https://www.cappellapalatinapalermo.it/> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).

<https://www.archnet.org/sites/3761> (Erişim Tarihi: 01.04.2024).

The Cleveland Museum of Art, <https://www.clevelandart.org/art/1930.740>, (Erişim Tarihi: 05.04.2024).

<https://www.clevelandart.org/art/1930.740> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).

<https://coinweek.com/coinweek-ancient-coin-series-coinage-normans-sicily/> (Erişim Tarihi: 01.04.2024), 4.

<https://whc.unesco.org/en/documents/137433> (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

<https://www.uffizi.it/opere/adorazione-dei-magi> (Erişim Tarihi: 08.10.2024).